

การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเวียนว่ายตายเกิด
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
**An Analytical Study Of The Circle Death-Birthprocess
In Theravada Buddhism**

อุทัย กมลศิลป์¹,

จ่านอง กมลศิลป์² และ จักรพรรณ วงศ์พรพวัณ³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,3}

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด²

Uthai Kamonsin¹,

Chamnong Kamonsin² and Chakkapan Wongpornpavan³

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand^{1,3}

Mahamakutrajavidyalaya University, Roi Et Campus, Thailand²

Corresponding Author, E-mail: Uthai-Kamolsin@gmail.com

บทคัดย่อ*

กระบวนการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดต่างมีความสัมพันธ์กันในฐานะของเหตุและผลกรรมทั้งดีและชั่วที่มนุษย์ได้ทำไว้เป็นเหตุ การเกิดใหม่ในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสุคติภพและทุคติภพเป็นผล แล้วก็จะเป็นอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าจะกำจัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งการเกิดได้หมดสิ้น และอาศัยหลักปฏิจจสมุปบาทคือ การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ โดยแยกประเภทองค์ 12 ตามหน้าที่ในวงจรออกเป็น 3 พวก เรียกว่า “วัฏฏะ 3” หรือ “ไตรวัฏฏ์” ซึ่งแปลว่า วง 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก 1) อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็น กิเลส คือ ตัวสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่งกระทำการต่างๆ เรียกว่า กิเลสวัฏฏ์ 2) สังขาร (กรรม) ภพ เป็น กรรม คือกระบวนการกระทำทั้งหลาย

* ได้รับบทความ: 11 กันยายน 2562; แก้ไขบทความ: 28 กันยายน 2562; ตอรับตีพิมพ์: 30 กันยายน 2562

Received: September 11, 2019; Revised: September 28, 2019; Accepted: September 30, 2019

ที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ เรียกว่า กรรมวัฏฏ์ 3) วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็น วิบาก คือสภาพชีวิตที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของกรรม และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างกิเลสต่อไปได้อีก เรียกว่า วิปากวัฏฏ์ ตามหลักพุทธอภิปรัชญา จนกว่าจะหลุดพ้น คือการทำลายกิเลส กรรมและวิบากให้หมดสิ้น เข้าสู่นิพพาน

คำสำคัญ: กระบวนการ; การเวียนว่ายตายเกิด; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The cycle of birth and death Process to the Buddhist. Mentioned Karma and The cycle of birth and death are related in cause and effect. The Karma of Good and evil as Man action are causes. The Rebirth in Worlds landscape. The world is bliss and a place of suffering. To be like this forever. Until the removal of the Passion As a result of the birth finished. And dwell Paticcasamuppāda. Is A common occurrence by virtue of Ignorance, Volition, Consciousness, Body and Mind, sense base, Contact, Feeling, Craving, Clinging, Becoming, Birth, Old age and Death, Divided into twelve. The Duty in cycle into the three. Called the round of rebirth three This means that Section three is passion, Karma, unjust deed 1) Ignorance, Craving, Clinging are passion is The reason for pushing it manipulates the various actions Called the passion round of rebirth. 2) Volition, Becoming are Karma is The Process deeds that manipulates life to be different. Called the Karma round of rebirth. 3) Consciousness, Body and Mind, sense base, Contact, Feeling are unjust deed is Living conditions as a result of the embellishments of the Karma and Passion is a factor to strengthen further. Called the unjust deed round of rebirth. According to Buddhist metaphysics. Until the fall of the destruction passion, Karma and unjust deed to end Sign nirvana.

Keyword: Process; The Circle Death-Birth; Theravada Buddhism

บทนำ

มนุษย์ทุกคนบนโลกมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องของธรรมชาติ ด้วยการที่มนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิต ที่มีการเสื่อมสลายไปตามกาล ในพระพุทธศาสนาองความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมชาติ เมื่อเข้าใจการเวียนว่ายตายเกิดจะไม่ทำให้กลัวกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต และสามารถนำเอาความตายมาประยุกต์ใช้ในการเข้าถึงสัจธรรมได้อีกด้วยในพระไตรปิฎกมีการสอนเกี่ยวกับความตาย เช่น เปรียบความตายเหมือนนายโคบาล ว่า คน

เลี้ยงโคใช้ท่อนไม้ไผ่ต้องผูกโค ไปยังที่หากิน ฉันทิ ความแก่ และความตาย ก็ไล่ต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉันทิ นั้น เป็นต้น (Tripitaka 25/135/10)

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ระลึกถึงความตาย เช่นทรงสอนธิดาช่างหูกให้ทำกรรมฐานคือระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ ทรงสอนอสุภกรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย ให้กำหนดอสุภะเป็นอารมณ์เพื่อละความยินดีในร่างกายนี้ (Tripitaka 1/162/9)

พระพุทธศาสนามองว่าชีวิตเป็นของไม่เที่ยง ชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ชีวิตย่อมมีความเปลี่ยนแปลง ชีวิตมีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย ชีวิตนี้มีทุกข์ ชีวิตนี้ไม่มีแก่นสาร ชีวิตนี้ไม่มีตัวตนเป็นของว่างเปล่า (Tripitaka 29/39/97) มีความเชื่อว่าความตายไม่ใช่แค่การสิ้นสุดทั้งหมดของชีวิตอย่างที่สสารอธิบาย และปฏิเสธเรื่องจิตอมตะไม่มีกาลสิ้นสุดอย่างที่จิตนิยมอธิบาย เนื่องจากพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่ากายกับจิต มีสภาพเกิดดับแปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย จิตจึงมีลักษณะเป็น “อนัตตา” คือ ความไม่มีตัวตนที่แท้ (Samak Buravas, 2001 : 153 – 154) ความตายไม่ใช่มีเพียงแค่การดับลงของชีวิตในภพชาติเดียวเท่านั้น แต่จะเกิดและตายสลับไปเรื่อยๆ ตามเหตุปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขอยู่ ถ้าประกอบไปด้วยกิเลส ดับจิตไปก็ต้องเกิดใหม่ หากกิเลสมีได้ก็จะดับสูญไปไม่เกิดอีก (Shilapabannacarn, 2006 : 64) การสืบทอดนี้เรียกว่า “สันตติ” แต่ไม่ใช่สืบทอดของจิตที่ยืนโรงถาวรแบบจิตนิยม ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเรียกความตายในช่วงอายุขัยนี้ว่า ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ และรวมไปถึงการดับลงของรูปนามในขณะหนึ่งๆ เพราะชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยชั้น 5 ที่เกิดขึ้นและดับไปขณะหนึ่งๆ สืบทอดกันไป ซึ่งเรียกว่า “ขณิกมรณะ” (PhraBuddhakosachan, 1991 : 1 – 2) หากมองนัยยะนี้ โดยความจริงมนุษย์เกิดและตายตลอดเวลาแห่งการดำรงชีวิตอยู่

การเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ตามหลักทางพระพุทธศาสนาเกิดจากการกระทำหรือกรรมเป็นตัวที่กำหนดให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิด ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” การเวียนว่ายตายเกิดตามกรรมของมนุษย์หรือสัตว์ เรียกว่า วัฏฏสงสาร (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 118) ที่มนุษย์ยังไม่เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานจะต้องประสบพบเห็นวนเวียนอย่างนี้ตลอดไป เมื่อได้ทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม และวนเวียนในวัฏฏสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุดกฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์อย่างใกล้ชิดมากที่สุด การเข้าใจความหมายของการเวียนว่ายตายเกิดตามกฎแห่งกรรม ไปในแง่มุมมองที่ต่างกัน เช่น บางพวกมองกฎแห่งกรรมว่าเป็นผลของการกระทำ จึงมักได้ยินสำนวนภาษาไทยหลาย

सानวน เป็นต้นว่า “เป็นกรรมของสัตว์” “สุดแท้แต่บุญกรรมก็แล้วกัน” หรือ “จงก้มหน้ารับกรรมไปเถิด” และบางพวกก็เข้าใจว่ากฎแห่งกรรมนั้น เป็นเรื่องของความชั่วร้าย ความทุกข์ โศก หรือภัยพิบัติต่างๆ อันเป็นเรื่องในทางลบทั้งสิ้น แต่กฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาเน้นที่เจตนา ดังมีพุทธพจน์ซึ่งกล่าวถึงความหมายของกฎแห่งกรรมไว้ว่า “เจตนาหิกขเวกมมวทามิ” แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนานั้นเอง เราเรียกว่ากฎแห่งกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ

การเวียนว่ายตายเกิดจากกรรมและการให้ผลของกรรม ตามหลักพระพุทธศาสนาว่าเป็นไปได้หาทางจรของปฏิจสุมุปาบาทยังคณเวียนอยู่ และไม่ถูกตัดขาดโดยการบรรลุปะเป็นพระอรียบุคคลระดับพระอรหันต์ เนื่องจากความสัมพันธ์กันหลายเหตุปัจจัยที่สืบทอดกันจนแทบหาจุดเริ่มต้น และปลายเหตุไม่ได้ ฉะนั้น แม้ในการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ก็มีทั้งการระลึกชาติแต่ปางหลังได้ รู้กำเนิดของสรรพสัตว์ คือ รู้วาระแห่งกรรมและผลกรรมของสัตว์นั้นเอง โดยเรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสติญาณ และจุตูปปาตญาณตามลำดับ อีกทั้งจิตินิยาม กรรมนิยามและธรรมนิยามทั้ง 3 ส่วนนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการเกิดใหม่แห่งพีช (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 94) คือ จิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยมีความสัมพันธ์กับกรรมเก่า กรรมใหม่ กรรมของบุคคล และกรรมส่วนรวมที่บุคคลได้ปฏิบัติหน้าที่การงานร่วมกัน วิบากกรรมนั้นมีทั้งส่งผลในระยะใกล้ก็มี ระยะไกลข้ามภพข้ามชาติก็มี และให้ผลในปัจจุบันชาติก็มี แล้วแต่เหตุปัจจัยที่ไปสนับสนุน กรรมนั้นๆ ให้ปรากฏผลเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการเวียนว่ายตายเกิดที่ยึดหลักกฎแห่งกรรมที่เป็นตัวผลักดัน ให้สัตว์ทั้งหลายได้ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ที่แตกต่างกันไปในวิภูฏสงสาร โดยจะศึกษาในสองหัวข้อเรื่อง คือ 1) การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา และ 2) การวิเคราะห์กระบวนการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนาดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา

การเวียนว่ายตายเกิดมีเหตุปัจจัยที่สร้างขึ้นมามี 3 อย่าง เหตุปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ ตัณหาอันเป็นตัวกิเลส ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ต้องได้รับผลกรรม เมื่อได้รับผลกรรม ก็ต้องเกิดอีก และเพราะยังมีกิเลสเมื่อเกิดแล้ว ก็เป็นเหตุให้ทำกรรมอีกวนเวียนอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะละกิเลสได้เด็ดขาด ท่านจึงเรียกการเวียนเกิดเวียนตายอย่าง

ไม่มีที่สิ้นสุดนี้ว่า “วิภูฏะ” แปลว่า วน มี 3 อย่าง คือกิเลสวิภูฏะ วนคือกิเลส กัมมวิภูฏะ วน คือ กรรม วิปากวิภูฏะ วนคือวิปาก (ผลของกรรม)(Somdet Phratheerayanmune (Sanit Khemajaree), 1978 : 6)

เมื่อชีวิตคนได้เกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะต้องอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วในที่สุดก็ต้องแตกสลาย คือ ถึงแก่ความตาย ซึ่งคำว่า “ความตาย” นี้ ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก มาจากคำว่า “มรณะ” ซึ่งแปลว่า ความตาย มีอยู่ทั้งสิ้น 10 ศัพท์ (Tripitaka 35 /193 /164) และมีความหมายเหมือนกันหมด คือ “ตาย” โดยมีทั้งตายที่เป็นบัญญัติและปรมาตถ (Kitti Vutthophikkhu, 1987 : 18)

แต่นำมาแสดงในที่นี้เพียงศัพท์เดียว คือคำว่า “ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์” หมายความว่า ชีวิตของคนเราในแต่ละคนนั้น จะประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปกับส่วนที่เป็นนาม และทั้ง 2 ส่วนนี้ ก็จะมีผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษาเพื่อให้สถิตดำรงอยู่ได้ ผู้ดูแลรักษารูปเรียกว่า “รูปชีวิต” หมายถึง ชีวิตที่เป็นรูปที่อนุบาลรักษาสหชาตรูป คือรูปที่เกิดขึ้นร่วมกันให้สถิตดำรงอยู่ ส่วนผู้ดูแลรักษานาม เพื่อให้สถิตดำรงอยู่ได้เรียกว่า “นามชีวิต” หรือ “นามเจตสิก” หมายถึง ชีวิตินทรีย์เจตสิกรักษานามธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกันให้สถิตดำรงอยู่ (Kitti Vutthophikkhu, 1987 : 23)

ความขาดลงของรูปชีวิตและนามชีวิตของผู้ยังมีกิเลส ในภพชาติต่างๆ นี่เอง ที่สมมุติเรียกว่า “ตาย” หรือ “ความตาย” การเวียนเกิดเวียนตายอย่างไม่มีที่สิ้นสุดสำหรับสาเหตุแห่งการตายนี้นั้นมีอยู่ 4 ประการ(Kitti Vutthophikkhu, 1987 : 395) ดังนี้ 1) ตายเพราะสิ้นอายุ 2) ตายเพราะสิ้นบุญ 3) ตายเพราะสิ้นอายุและบุญพร้อมกัน 4) ตายเพราะกรรมมาตัดรอน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ กล่าวไว้ว่า สัตว์ทั้งหลาย ที่ยังหนาแน่นไปด้วยกิเลสคือ ตัณหา เมื่อตายแล้ว ก็ยังจะต้องไปเกิดอีกเรื่อยๆ ไป ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า “ตัณหา เป็นเหตุ นำให้ไปเกิดอีก” (Tripitaka 4/14/2) 1). ส่วนจะไปเกิดในกำเนิดใด กำเนิดหนึ่งใน 4 กำเนิดนั้น (Tripitaka 12/152/15) 1). ขึ้นอยู่กับกรรมและผลของกรรม กำเนิด 4 ที่ว่าก็คือ 1) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ 2) อัมตชะ เกิดในไข่ 3) สังเสทชะ เกิดในสิ่งปฏิภนเน่าเหม็น และ 4) โอปปาติกะ เกิดอุบัติขึ้นเอง โดยไม่ต้องอาศัยครรภ์มารดาภพและภูมิเป็นสถานที่ที่มนุษย์ผู้ยังมีกิเลสจะต้องไปเวียนว่ายตายเกิด คือ ไปเสวยผลแห่งอดีตกรรมและปัจจุบันกรรม ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ที่ตนได้ทำไว้ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็ได้ว่า ภพและภูมิทั้งหมดนี้ เป็น

การให้ผลของกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์ทั้งหลาย ได้เคยทำไว้ทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาตินั้นเอง

กรรมและการเวียนว่ายตายเกิดก็เช่นเดียวกัน ต่างมีความสัมพันธ์กันในฐานะของเหตุและผล กล่าวคือ กรรมทั้งดีและชั่วที่มนุษย์ได้ทำไว้เป็นเหตุ การเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ ทั้งที่เป็นสุคติภพและทุคติภพเป็นผล แล้วก็จะเป็นอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าจะกำจัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งการเกิดลงได้หมดสิ้น การเกิดจึงจะสิ้นสุดลง ในเรื่องการเกิดของมนุษย์และรวมถึงสัตว์ทั้งหลายนี้ ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า การเกิดจะมีขึ้นมาได้ต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) กรรม เปรียบเสมือนที่นา 2) วิญญาณ เปรียบเสมือนเมล็ดพืช 3) ตัณหา เปรียบเสมือนยางเหนียว (Tripitaka 20/77/300)

เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง 3 ประการแล้ว การเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็จะมีขึ้น แล้วในบรรดาองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดแห่งการเกิด ก็คือกิเลส เพราะวิญญาณเมื่อมีกิเลส ก็จะเป็นเหตุให้ทำกรรม และเมื่อทำกรรมก็ต้องได้รับวิบากหรือผลแห่งกรรม ซึ่งวิบากหรือผลแห่งกรรมนี้ ก็จะส่งผลให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายไปเกิดใหม่ ในภพภูมิต่างๆ ตามกำลังแห่งกรรมดีและชั่ว แล้วเมื่อมาเกิดใหม่เพราะวิญญาณมีกิเลส ก็จะเป็นเหตุให้ทำกรรมอีก เมื่อทำกรรมก็ต้องได้รับวิบากคือผลแห่งกรรม วนเวียนอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าจะละกิเลสได้เด็ดขาด การวนของกิเลส กรรม และวิบากนี้ เป็นการแสดงถึงขบวนการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งต้นแต่กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับ (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 151) ซึ่งขบวนการที่แสดงถึงการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมดโดยละเอียดนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ขบวนการแห่งปัจจุสมุปบาท” และจากการศึกษาขบวนการนี้ ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า กรรมและการเกิดใหม่นั้น มีความสัมพันธ์กันกับปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์กระบวนการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา

ความสัมพันธ์ของกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดกับหลักปัจจุสมุปบาทปัจจุสมุปบาท มาจากคำบาลีว่า “ปัจจุสมุปบาท” ซึ่งประกอบด้วยคำว่า ปฏิจฺจ กับคำว่า สมุปบาท คำว่า ปฏิจฺจ แปลว่า อาศัย คำว่าสมุปบาท (แยกเป็น สัม + ุปบาท เกิดขึ้น) แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน เมื่อรวมคำทั้ง 2 เข้าด้วยกัน จึงแปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน การ

เกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอะไร คำตอบก็คือ การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ (Banchob Bannaruj, 1992 : 1) ปฏิจจสมุปบาทนี้ เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก

ดังมีปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวนหลายเล่ม แต่ที่จะกล่าวถึงในงานวิจัยนี้ เป็นหลักปฏิจจสมุปบาทที่แจ้งหัวข้อ หรือหลักประยุกต์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี มี 2 ท่อน คือ ท่อนแรก แสดงกระบวนการเกิดเรียกว่า “สมุทยวาร” เป็นการแสดงตามลำดับ จึงเรียกว่า “อนุโลมปฏิจจสมุปบาท” เทียบในอริยสัจเป็นข้อที่ 2 คือ ทุกขสมุทัย ท่อนหลังแสดงกระบวนการดับ เรียกว่า “นิโรธวาร” เป็นการแสดงย้อนลำดับจึงเรียกว่า “ปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท” เทียบในหลักอริยสัจเป็นข้อที่ 3 คือ ทุกขนิโรธ (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 81) มีใจความ ดังนี้

1) สมุทยวาร อนุโลมปฏิจจสมุปบาท

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ
เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ
โสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เราเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท

2) นิโรธวาร ปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท

เพราะอวิชชาดับด้วยการสํารอกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชราและมรณะโสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับ
แห่งกอ ทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ (Tripitaka 16/1/13)

หลักปฏิจจสมุปบาท ทำให้ทราบว่าเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงกระบวนการเกิด-ดับของ
สรรพสิ่งทั้งหลาย ที่ต้องอาศัยกันและกันในการเกิด-ดับ ครอบคลุมกฎทุกกฎ จึงมีชื่อเรียก
หลายอย่าง เช่น กฎแห่งเหตุผลบ้าง กฎแห่งสากลจักรวาลบ้าง กฎแห่งขบวนการชีวิตบ้าง
สายโซ่แห่งชีวิตบ้าง เป็นต้น หรือในบาลีก็เรียก ปฏิจจสมุปบาทในชื่ออื่นก็มี เช่น อิทัปปัจจยา
ปัจจยาการ เป็นต้น ปฏิจจสมุปบาทมีองค์ประกอบทั้งหมด 12 หัวข้อ คือ อวิชชา สังขาร
วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ และชราและมรณะ ส่วนโส
กะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นเพียงตัวเกิดร่วม หรือตัวพลอยผสมเท่านั้น และ
องค์ประกอบทั้ง 12 นี้ ล้วนเป็นปัจจัยแก่กันและกัน คือต่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้น เช่น
ปัจจัยให้ต้นไม้งอกขึ้น มิใช่หมายถึงเพียงเมล็ดพืช แต่หมายถึง ดิน น้ำ ปุ๋ย อากาศ อุณหภูมิ เป็น
ต้น เป็นปัจจัยแต่ละอย่าง และการเป็นปัจจัยแก่กันและกันนี้ เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่
จำเป็นต้องเป็นไปตามลำดับก่อนหลังโดยกาลหรือเทศะ เช่น พื้นกระดาน เป็นปัจจัยแก่การ
ตั้งอยู่ของโต๊ะ เป็นต้น (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 84)

นอกจากนี้ในคัมภีร์อรรถกถา (สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)
(Somdet Phraputtaajaan (Aj Asaphamahathera), 2003 : 939-940) ได้
แสดงปฏิจจสมุปบาทแบบเข้าใจง่ายๆ จะเรียกว่าแบบชาวบ้าน หรือแบบย่อก็ได้ โดยแยก
ประเภทองค์ 12 ของปฏิจจสมุปบาท ตามหน้าที่ของมันในวงจรออกเป็น 3 พวก เรียกว่า

“วิญญู 3” หรือ “ไตรวิญญู” ซึ่งแปลว่า วน 3 คือ กิเลสวิญญู วน คือ กิเลส กัมมวิญญู วน คือ กรรม วิปากวิญญู วน คือ วิปาก ดังนี้ 1) อวิชา ตัณหา อุปาทาน เป็น กิเลส คือ ตัวสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่งกระทำการต่างๆ เรียกว่า กิเลสวิญญู 2) สังขาร (กรรม) ภพ เป็นกรรม คือ กระบวนการกระทำหรือกรรมทั้งหลายที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ เรียกว่า กรรมวิญญู 3) วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็น วิปาก คือ สภาพชีวิตที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของกรรม และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างกิเลสต่อไปได้อีก เรียกว่าวิปากวิญญู (พระธรรมปิฎก (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 104)

วิญญูทั้ง 3 นี้ หมุนเวียนต่อเนื่องเป็นปัจจัยอุดหนุนแก่กัน ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย เมื่อแยกองค์ประกอบทั้ง 12 ของปฏิจจสมุปบาท ออกเป็น 3 พวก คือ ไตรวิญญูแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่ากรรมและการเวียนว่ายตายเกิด(วิปาก)นั้น มีความสัมพันธ์กันกับปฏิจจสมุปบาท ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเห็นได้ชัดเมื่อแยกส่วนในกระบวนการนั้นออกเป็น 3 วิญญู คือ กิเลส กรรม และวิปาก หลักปฏิจจสมุปบาทแสดงถึงกระบวนการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งต้นแต่กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิปากอันเป็นผลที่จะได้รับ เมื่อเข้าใจปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว ก็เป็นอันเข้าใจหลักกรรมชัดเจนไปด้วย (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 151)

กรรมและการเวียนว่ายตายเกิด (วิปาก) นอกเหนือจากจะมีความสัมพันธ์กับปฏิจจสมุปบาท ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาทแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นๆ อีก ซึ่งจากการศึกษาทำให้ทราบว่ากรรมและการเวียนว่ายตายเกิด (วิปาก) หรือกฎแห่งกรรมนี้ เป็นกฎธรรมชาติกฎหนึ่ง ที่ในภาษาบาลี เรียกว่า “นิยาม” แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน กฎธรรมชาติหรือนิยามนี้ พระอรุณกถาจารย์ได้แสดงเอาไว้ว่ามี 5 อย่าง เรียกว่า นิยาม 5 จึงเป็นเรื่องที่ควรจะได้ศึกษาว่ากรรมและการเกิดใหม่ (วิปาก) หรือกฎแห่งกรรมนี้มีสัมพันธ์กันกับนิยาม 5 มีดังนี้ 1) อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ 2) พินิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกกันว่าพันธุ์กรรม 3) จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต 4) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ 5) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุ

เป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างที่เรียกกันว่า ความเป็นไปตามธรรมดา (PhraDhammapitaka (P. A. Payutto), 1999 : 152)

ดังนั้นกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด (เวียนก) หรือกฎแห่งกรรม จึงมีความสัมพันธ์กับนิยาม 5 ในฐานะเป็นนิยามหนึ่งในนิยาม 5 ซึ่งจำแนกออกไปจากธรรมนิยาม มีชื่อเรียกว่า ธรรมนิยาม ซึ่งการที่พระอรหันตญาณท่านจำแนกธรรมนิยามออกจากธรรมนิยามนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อใช้เป็นหลักธรรมที่สามารถอธิบายเรื่องเหตุและผลให้ชาวบ้านและคนทั่วไปเข้าใจและมองเห็นได้ง่ายขึ้น เพราะการพูดถึงกรรม เป็นการพูดถึงกิริยาอาการ ซึ่งเป็นสิ่งที่หยาบ ปรากฏชัด เห็นง่าย เกี่ยวข้องอยู่เฉพาะหน้าทุกขณะทุกเวลา และสามารถยกเอาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นกับคนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ขึ้นมาเป็นตัวอย่างในการอธิบาย ซึ่งชาวบ้านและคนทั่วไปจะมีความเข้าใจได้ง่ายขึ้นนั่นเอง

การเวียนว่ายตายเกิดในมุมมองทางพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่ยากต่อการเข้าใจของปุถุชนธรรมดาทั่วไป เพื่อการเข้าถึงและรับรู้จะต้องมีการฝึกฝนตนเอง ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน สร้างจิตใจให้บริสุทธิ์ และต้องมีการระลึกต่อการเกิดแก่เจ็บตาย หรือมรณสติ เข้าใจในสภาวะธรรมของความเป็นจริงในสิ่งมีชีวิต ที่ต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตลอดเวลา ตามหลักปฏิจสมุปบาท จนกว่าบุคคลผู้นั้นจะสามารถเข้าถึงอริยะจึงจะสามารถหลุดพ้นการเวียนว่ายตายเกิดได้ เข้าสู่นิพพาน

บทสรุป

กระบวนการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ได้กล่าวถึงกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดต่างมีความสัมพันธ์กันในฐานะของเหตุและผล กล่าวคือ กรรมทั้งดีและชั่วที่มนุษย์ได้ทำไว้เป็นเหตุ การเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ ทั้งที่เป็นสุคติภพและทุคติภพเป็นผล แล้วก็เป็นอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าจะกำจัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งการเกิดลงได้หมดสิ้น การเกิดจึงจะสิ้นสุดลง ในเรื่องการเกิดของมนุษย์และรวมถึงสัตว์ทั้งหลายนี้ ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า การเกิดจะมีขึ้นมาได้ต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) กรรมเปรียบเสมือนที่นา 2) วิญญาณ เปรียบเสมือนเมล็ดพืช 3) ตัณหา เปรียบเสมือนยางเหนียว เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง 3 ประการแล้ว การเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายก็จะมีขึ้นแล้ว ในบรรดาองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดแห่งการเกิด ก็คือกิเลส เพราะวิญญาณเมื่อมีกิเลส ก็จะเป็นเหตุให้ทำกรรม

ความสัมพันธ์ของกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดกับหลักปฏิจจสมุปบาท ปฏิจจสมุปบาท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิจจสมุปบาท” แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอะไร ของอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ หลักปฏิจจสมุปบาท ทำให้ทราบว่าเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงขบวนการเกิด-ดับของสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่ต้องอาศัยกันและกันในการเกิด-ดับ ครอบคลุมกฎทุกกฎ โดยแยกประเภทองค์ 12 ของปฏิจจสมุปบาท ตามหน้าที่ของมันในวงจรออกเป็น 3 พวก เรียกว่า “วัฏฏะ 3” หรือ “ไตรวัฏฏ์” ซึ่งแปลว่า วง 3 คือ กิเลสวัฏฏะ วง คือกิเลส กัมมวัฏฏะ วง คือกรรม วิปากวัฏฏะ วง คือวิปาก ดังนี้ 1) อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็น กิเลส คือ ตัวสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่งกระทำการต่างๆ เรียกว่า กิเลสวัฏฏ์ 2) สังขาร (กรรม) ภพ เป็น กรรม คือ กระบวนการกระทำหรือกรรมทั้งหลายที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ เรียกว่า กรรมวัฏฏ์ 3) วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็น วิปาก คือ สภาพชีวิตที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของกรรม และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างกิเลสต่อไปได้อีก เรียกว่า วิปากวัฏฏ์

References

- Banchob Bannarужи. (1992). *Paticca-Samuppada*. Bangkok : Dhammasapha.
- Kittivitthophikhhu. (1987). *Dead and Gone*. (11th ed.). Bangkok : Foundation of AphidhammaMahadhatuvidya.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Tipitaka Thai*. Mahachulalongkornrajavidyalaya. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing.
- Phra Buddhasachan. (2003). *Visuddhimagga Part 2, Part 1*. Bangkok : Mahamakut Buddhist University.
- Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (1999). *Buddhadhaama Revised and expandedversion*. (8th ed.). Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya.
- Samak Buravas. (2001). *Buddhist Philosophy*. (3rd ed.). Bangkok : Siam Publishing House.
- Shilapabannacarn publisher. (2006). *Milintapanha*. (2nd ed.). Bangkok : Shilapa bannacarn publisher.
- Somdet Phraputtaajaan (Aj Asaphamahathera). (2003). *Vissuddhimagga*. (4th ed.). Bangkok : Printed at Prayoon Wong Printing Co., Ltd.
- Somdet Phratheerayanmunee (SanitKhemajaree).(1978). *Life*. Bangkok : Sahadhammik.